

Michálková, Věra

Východomoravské věty typu "bylo vdošky"

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1961, vol. 10, iss. A9, pp. [105]-112

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100608>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VĚRA MICHÁLKOVÁ

VÝCHODOMORAVSKÉ VĚTY TYPU „BYLO VDOĽKY“

V příspěvcích ke zkoumání východomoravských (moravskoslovenských) nářečí autoři nezdídka upozorňují na mnohé archaické rysy mluvnické stavby, a to hlavně v severovýchodní části uvedených nářečí, v tzv. skupině valašské. Stará znění se obvykle zdůrazňují především v oblasti hláskosloví a tvarosloví, kdežto z oblasti tvoření slov, popřípadě ze slovní zásoby se většinou uvádějí pouze jednotlivé případy, ukazující na starobylost v jazyce této nářeční oblasti. Ještě svízelnější je situace, pokud jde o studium nářeční skladby.¹ V dosavadních nářečních monografiích se jí věnovalo jen velmi málo pozornosti, a to do značné míry i proto, že byl téměř obecně rozšířen názor, že dnes rozbor nářeční syntaxe nemůže přinést nic nového. Dále se tu více méně mlčky počítalo s podobně uznávaným tvrzením, že specifickým rysem nářeční skladby v porovnání se skladbou jazyka spisovného je její jednoduchost formálního i mluvnického členění (např. menší počet podřadicejích spojek, častější parataxe apod.), dalo by se snad říci větší primitivnost v jistém slova smyslu. Mohlo by se tedy zdát, že všechny nářeční skladebné prostředky jsou beze zbytku obsaženy ve skladbě spisovného jazyka, která jich však má více, a že při studiu nářeční syntaxe už nelze počítat s ničím novým, dosud neznámým.

Tato tvrzení však nelze přijímat zcela bez výhrad. Některé nářeční skladebné prvky se vyskytují ve spisovném jazyce jen zřídka anebo zde mají značně omezenou platnost, jako např. dodatkovost, bezespoječné přiřazování vět, kladení záporové částice *ne-* k jinému členu ve větě než ke slovesu, některé se ve spisovném jazyce nevyskytují vůbec. Na dva syntaktické typy z oblasti nářečí východomoravských dosud nezaznamenané upozornil J. Chloupek,² a to na typ *a potom už bylo mír* a *platilo sa šestka*. Autor řadí první z uvedených typů k aditivnímu připojování větných členů a vyslovuje domněnku, že takovéto věty vznikaly pravděpodobně při vypočítávání. Toto tvrzení ještě podporuje skutečnost, že mezi slovesnou a jmenovou částí bývá v těchto větách někdy pauza. Mohlo by se tedy zdát, že tyto případy vznikají v procesu promluvy. Mluvíci ještě nemá zcela jasnou perspektivu věty, má v mysli jen jakýsi ne zcela hotový její obraz, a užije tedy u slovesa tvaru, který se neshoduje co do mluvnického rodu a popřípadě i čísla s následujícím substantivem. Např. *no a že už bylo pokoj ValPol,* to bylo fšecko slvntáfka a kulháfka u teho dobytko MBystř.* Ještě přesvědčivější je tento výklad v případech, kdy mluvčí mezi sloveso a substantivum vloží jiný člen větný, jímž do jisté míry poruší onu vázanost mezi slovesem a jménem a ještě více ztíží perspektivu věty: *že bylo prvej tadi samé lúky Sen, to bilo enom dvakrád za rog muzika Új.*

* Valašská Polanka. Seznam obcí, z nichž jsou jednotlivé doklady, je uveden na konci článku za poznámkami.

Mohli bychom ovšem namítnout, že vyjadřování formální shody zde není nutné. Přesto, že se ani v literatuře o historické mluvnici české, ani v souvislých ukázkách z jednotlivých nářečí nikde s oběma uvedenými typy nesetkáme, svědčí na podporu nevyjadřování formální shody obdobné případy ze staré češtiny, kdy u několika substantiv různého rodu stojí sloveso ve 3. os. sg. neutra, např.: *ani křest ani almužna ani smrt pro jméno božie nemuož býti prospěšno k spasení* Hilar 10^b; *to smiešenie a ta nesnáž muož písarem zdviženo býti* VšehK 150.³ Spojení několika substantiv různého rodu tu nemá charakter určitého pevného celku, přiřazování působí dojmem neukončenosti, neuzavřenosti. Sloveso má tvar neutra, přestože např. v prvním dokladě není ani jedno substantivum středního rodu. Patrně zde nezůstalo zcela bez vlivu ani shrnující označení pro tato substantiva — „to všechno“.

Množství a povaha dokladů uvedeného typu však ukazuje, že nejasná perspektiva věty a dodatkovost nejsou asi jedinými důvody vzniku těchto vět. Nezřídka jde o jasné, určité vyjádření, jež má mluvíci na mysli; nedá se předpokládat, že by si jmennou část vybavoval až v procesu formulování projevu. Tu pak jde o konkrétní údaj v konkrétní situaci, dodatečně postupné vzpomínání vyjádřené popřípadě i pauzou je vyloučeno. Výsledná věta však vypadá po stránce formální stejně, tedy sloveso má tvar 3. os. sg. neutra, ať už následuje substantivum jakéhokoli rodu, popřípadě několik substantiv. Např.: *potom bylo převrat Sen, do rána bylo inší roskas Kaň, na každěj téj vořici bylo císař Františeg Jozef, jeho fotografija Sen*. Je možno namítnout, že se dodatkovost nemusí vždy projevit zpomalením tempa řeči nebo pauzou. Mluvíci s živější letorou vůbec dělají méně pauz. V těchto případech zůstává neshoda základním momentem, který svědčí pro dodatkovost i v případech, bez formálních prostředků, pauzy apod. Nejpřesvědčivějším důkazem o živosti tohoto typu a o jeho nezávislosti na dodatečném vybavování jsou případy, kdy je ve větě na prvním místě substantivum a teprve za ním, buď bezprostředně, nebo ještě za dalším, rozvíjejícím členem větným následuje sloveso, opět ve 3. os. sg. neutra: *starí lidé vykládali, jak tý strašidla bylo ValPol, sedlská sa tančilo Blat*.

Obdobnou situaci, pokud jde o pořádek slov, bychom mohli sledovat i u druhého typu vět s 3. os. sg. neutra reflexivního významového slovesa. Např. *barívalo sa tá mládež lepší jag dnež deň MBystř, kroje sa vyšívalo Trn, spješ sa držávalo moc svátky Sen*. Myšlenka, že substantiva ve větách typu *kroje sa vyšívalo* jsou v akusativu, nepřichází v úvahu vzhledem k ostatním formálně jasným nominativům (není tu formálně jasný akusativ jako v lašských zněních, např. *aby se dělalo hudbu*). Na přechodu mezi oběma uvedenými vyhraněnými typy jsou věty formálně stejné s větami typu *a potom už bylo mír*, ale s plnovýznamovým slovesem: *jak potom přišlo národní výbor ValPol, náprj sa svjetidama svičilo, teprj přišlo šklebíky Bař*. Při rozboru dokladů obou skupin se zdá, že jde o věty po stránce obsahové stejného řádu a že zde záleží jen na vypravěči, kolik sloves přibližně téže významové platnosti má v dané situaci k dispozici a jak pohotově jich dovede použít. Je zřejmé, že by mluvíci s většou zběhlostí a formulačností dovedností mohl v mnohých případech nahradit formální sloveso *býti* jiným slovesem s plným významem. Např.: *to bylo enom zemáky a chleba* (= jedlo se) Din, *to bylo enom kyselica, žinčica* (= snídalo se) Luž, *ze fšeckého bylo kapka* (= získalo se) MBystř, *nekeři mněli péři, ale obyčajně bylo ty flocky* (= dávalo se do perin) Lid.

Dokladového materiálu obou těchto skupin je poměrně hodně a je různorodý. Jeho rozčlenění působí potíže, poněvadž jednotlivé doklady lze různě interpretovat jak z hlediska významového, tak také z hlediska mluvnického. Např. větě *to pravda ráno bylo tý vdolky* lze z hlediska významu rozumět jednak zcela jednoduše tak, že

sloveso *bylo* nemá žádný konkrétní význam, že je jen sponou, ale kromě toho také tak, že zde sloveso *bylo* zastupuje určité sloveso s plným významem, v našem případě sloveso a příslovočné určení: *podávalo se k snídani*. Naproti tomu porovnáme-li dvě věty formálně úplně stejné, např. *no a že už bylo pokoj* ValPol a *že bylo prvej tady samé búky* Sen, je jasné, že v prvním případě máme co dělat s poměrně značnou měrou adverbializace substantiva v nominativu,⁴ zatímco ve druhé větě není po adverbializaci ani stopy. Tyto dva vybrané případy jsou však zástupci obou krajních možností a nesnáž při třídění materiálu spočívá právě v tom, že mezi těmito dvěma póly je téměř plynulý přechod, takže jsou zde různé možnosti slovnědruhového hodnocení. Syntaktická funkce zůstává táž, ať jde o adverbializované substantivum nebo o substantivum plné.

Naskýtá se otázka, jak syntakticky hodnotit substantiva v těchto větách a k jakému větnému typu přiřadit tyto věty jako celky. Substantiva zde sice stojí ve tvaru nominativu, ale sloveso je v neshodné, neutrální podobě, a proto nelze tento nominativ ve větě považovat za podmět. Máme tedy před sebou jednočlennou větu, která se svým charakterem řadí k typům jednočlenných vět jmenovacích a která je velmi blízká větám typu *je chladno, zima* apod. Substantivum je tu třeba chápat jako základní část této věty. Ve druhé větě — *že bylo prvej tady samé búky* — je takovéto hodnocení substantiva poněkud kuriózní, ale jsme k němu vedeni neshodnou formou slovesa, jež dovoluje řadit oba typy do téže roviny. Pro správnou interpretaci není bez významu ani kontext a celá situace, za níž se projev uskutečnil. Tyto poznámky jsou tedy pokusem o rozčlenění tohoto nového a dosud ne zcela známého materiálu tak, aby bylo později možno přikročit na jeho podkladě k detailnímu výkladu.

1. Typ (*to pravda*) ráno bylo tý vdolky

Jde o konstrukce, v nichž je sponového slovesa *býti* užito ve formě neutra jako univerzálního tvaru bez zřetele k tomu, jakého rodu je jmenná část této jednočlenné věty. Jmenná část se přitom řadí do různých významových okruhů a celek se vyznačuje určitou syntaktickou povahou.

a. Jmenná část vyjadřuje elementární duševní pocity, které se jindy mohou vyjadřovat adverbii: *no a že už bylo pokoj, že už nechoďil* ValPol, *to bylo hrůza* (vedle *to byla hrůza*) Boh (podobně jako *už bylo konec* Lut). Tyto typy jsou i v jiných nářečích.

b. Jisté subjektivní hodnocení: *to bilo hřích* Kost.

Všechny tyto případy by bylo lze zařadit ke spisovným větám s adverbializovanými substantivy typu *bylo hanba, radost*, která se někdy označují jako takzvaná predikativa. Poněvadž však jde jen o malou část vyskytujících se případů a poněvadž mezi nimi a jinými podobnými větami obdobného charakteru je rozdíl jen ve stupni blízkosti k „čisté adverbializaci“, není možno je zcela izolovat a hodnotit bez zřetele k těmto širším souvislostem. Např. ve větě *a žádná otplata nebylo* Lut je na první pohled zřejmá příbuznost po stránce významové s typem *to bylo hanba* (sr. zejména cit. větu *to bilo hřích* Kost), ale z hlediska syntaktického je jmenná část *žádná otplata* povahy substantivní, jak je také zřejmé ze skutečnosti, že je rozvíta shodným přívlastkem.

c. Jmenná část vyjadřuje časové okolnosti: *potom bylo převrat* (je míněn rok 1918, nikoli politické události v tom roce) Sen, *jač bylo svátek Božího narození o vánocách* ValPol, *to už bylo doby mlačí, takovyx devjet set* Hal.

d. Jmenná část udává kvantum: *to bylo taký kúšček* Hal.

e. O plných substantivech lze mluvit ve sponově jmenných vyjádřeních typu: *toto bílo svjetřica* Új a snad i *bílo jedna tříška odletená* Kaň; ze zřejmě dodatkových vyjádření sem patří tyto několikanásobné členy: *bylo špeg a oškvaruky a máslo* Bař, *to fšeko bylo slintájska a kulhájska u toho dobytka* MBystř; sem řadím i kvantitativní případy — u *náz bylo na byte třé štyřé* Kost.

B. Situace a kontext ukazují, že *býti* má význam slovesa existentiae: *že bylo prvěj tady samé túki* Sen, *to bylo taký roštepec* Sen, *podtaha žádná, to bylo htobená zem* Sen. Do této skupiny lze snad přiřadit i typ *f patnástem roce začalo byđ veliký hlad* MBystř.

C. Tvar slovesa *býti* zde z různých důvodů, o nichž byla zmínka výše, stojí na místě slovesa s plným významem: *to bylo enom zemáky a chleba* (= jedlo se) Din, *do rána bylo inší roskas* (= byl vydán) Kaň, *to bylo enom kyselica, žinčica* (= snídalo se) Luž, *to pravda ráno bylo tý vdotky* (= podávalo se k snidání) Hal, *ale obyčajně bylo tý flocky* (= dávalo se do peřin) Lid, *ze fšeckého bylo kapka* (= získalo se) MBystř, *na každěj téj voňici bylo císař Františeg Jozef, jeho fotografija* (= bylo připevněno) Sen, *to bylo enom také černé čárky* (= bylo napsáno) Sen, *vykládali, jak tý strašidla bylo* (= chodilo) ValPol, *aj tu bílo voda* (= stálo) Bisk, *to bílo enom dvakráđ za rog muziga* (= bylo pořádáno) Új.

Za určitý přechod mezi těmito jednočlennými větami se slovesem *býti* v uvedených významech a mezi větami s plnovýznamovými slovesy typu *sedlská sa tančilo* (s reflexivním slovesem různé mluvnické platnosti) je možno považovat věty typu *jak potom přišlo národňi výbor* ValPol. Není snad bez zajímavosti, že se ve všech zachycených větách vyskytuje sloveso *přišlo* a že zde má téměř stejnou platnost jako *bylo* ve větách typu C. Vyjadřuje jen počátek existence určitého slovesného děje, začátek jeho platnosti, nikoli však slovesný děj sám z hlediska jeho vlastního významu. Sloveso *přišlo* tu tedy plní funkci jakési slovesné zástupky: *jak potom přišlo národňi výbor* (= bylo ustaveno) ValPol, *nájprf sa svjetřdama sviřilo, teprf přišlo šklebíky* (= začalo se používat) Bař, *ve štrnástem roku přišlo válka* (= bylo vypovězeno) Sen, *ono přišlo takovi čmachan* (= začalo silně přšet) Boh, *šak f kerem tom roku přišlo tý drustva* (= začalo se zakládat) Lid.

Ne zcela jasné je tu postavení ojedinělého případu *to velice tlútko ten kořeň o tú břitu* Hal, který vypadá jako dvočlenný útvar — základní část se slovesem a za ni dodatečně připojený člen, zastoupený v první části zájmenem *to*. Věta však byla vyslovena v poměrně vzrušeném tónu bez pauzy a *to* mělo funkci spojit tento výrok s předchozí částí vyprávění, jež zněla: *jak to nezaléta, to velice tlútko ten kořeň o tú břitu*.

Poznámka. Některé věty těchto typů začínají výrazy *to*, *ono*. Při mechanické analýze těchto případů by se mohlo zdát, že zde jde o zájmený podmět. Ve skutečnosti však mluvčí těmito slovy jen navazuje na situaci, na předchozí výrok a tato slova tu mají charakter interjekcí.⁵

2. Typ *sedlská sa tančilo*

Jde o věty, v nichž mluvčí užil 3. os. sg. reflexivního slovesa ve tvaru neutra bez zřetele ke gramatickému rodu, popřípadě i číslu substantiva, k němuž toto sloveso patří. Tato neutrální forma reflexivního slovesa má co do obsahu ve větě různou platnost, zejména aktivní nebo pasivní. Pasívum se v uvedeném nářečí, ostatně podobně jako ve všech nářečích, vyskytuje poměrně málo (opisné tvary s n-ovými a t-ovými participii jsou ještě řídkší než typy reflexivní). Ve větách se zvratným slovesem se však mnohdy obtížně od sebe odlišují významy aktivní a pasivní a případy, kde se ze všeobecnosti dějového činitele (který je společným rysem pro celý typ) nedá rodová platnost dobře určit. Nezfídka teprve širší souvislost ukáže, jde-li o pojetí činné, nebo trpné; některé případy, zvláště jsou-li izolovány,

je obtížné určit zcela jednoznačně. Zvláště věty, jež kromě svého určitého konkrétního začlenění do souvislosti mohou mít ještě nadto platnost širší, nebo dokonce obecnou, lze interpretovat různým způsobem. V takových větách je obvykle reflexivní tvar slovesa nedokonavého, často i opakovacího, takže se obecnější platnost při výkladu přímo nabízí. Ve většině našich doložených případů vyjadřuje sloveso děj obecný, nikoli aktuální, a to i tehdy, je-li dokonavé: *chovávalo sa prasad hromada Hal, sa vyšlo také rúže a ledaco* Sen. Kromě toho nelze opominout ani skutečnost, že na místě těchto typů jsou často věty s obecným podmětem se zvrtným přísudkem (*sedlská sa tančilo — tančili sedlskú*).⁶ Při řazení dokladů se řídím hranicí mezi aktivem a pasivem, jak je dána potenciální substitucí těchto větných typů buďto aktivními, nebo pasivními větami s obecným podmětem.

A. Aktivní typy

Jde o případy, kdy se reflexíva ve tvaru neutra užívá ve stejných situacích, v nichž jindy stojí věty s obecným podmětem s činným významem; substantivum je zde skutečným nositelem děje a neaktuálnost, širší platnost je ještě zdůrazněna neutrálním, co do rodu a někdy i co do čísla neshodným tvarem reflexivního slovesa. Také v těchto dokladech lze sledovat jisté odstíny, jimiž se od sebe navzájem jednotlivá znění liší co do blízkosti k vazbám aktivním naprosto zřetelně.

a) Aktivní vazby: *tož bylo, bařvalo sa tá mládež lepší jag dnez deň MBystř, vody sa napilo pojeza chleba Jas, celý ten konedz zachránilo, tá kolníčka Boh*. Sem patří i tyto případy dodatkového přičlenování: *šćilkaj sa to prostřelo ten len na tiku Luž, uvařilo sa to tá tráva smrdutá Lid, na pole sa to vozřvalo ten objet Lid*. Slůvko *to* není ve větách podmětem, má jen funkci zdůrazňovací, odkazovací.

b) Aktivní význam mají i tvary pouze zvrtných sloves: *hlina sa mře tam dostalo Új, sa nehodřilo tá polějka ocukřená Sen*. Jen poněkud stranou těchto dvou vyhraněných případů zůstává věta *na to sa nachytalo tá špina Vs*. Ještě vyšší míra neosobnosti a oddálení předmětu děje od akčního slovesa po stránce formální je ve spojení vět: *tá kazatelňica bila špatná, tos sa protomřilo Kaň*. Druhá věta — *tos sa protomřilo* je svým charakterem blízká větným typům, jež vyjadřují přírodní jevy a jejichž sloveso je rovněž ve tvaru neutra, např. *uderylo, zařmřelo, popřřalo* apod.

Aktivní charakter vět obou těchto skupin lze prokázat konfrontací těchto typů s větami s obecným podmětem, které se vyskytují poměrně často, nežřídka oba typy vět u jednoho mluvčeho v téže promluvě a se stejnou platností: *to ře mže nepravřt Prž, Lidečko přřjde za pũl hoďřny Lid, tú potvoru neupase aři dyby co Lid*.

B. Pasivní typy

Patří sem případy, kdy se reflexíva ve tvaru neutra užívá na místech, kde jindy stojí věty s obecným podmětem s trpným významem. Nominativ substantiva je tu vlastně předmětem slovesného děje, jeho cílem nebo výsledkem.⁷ Také v těchto případech se užívá častěji reflexivních tvarů předmětných sloves nedokonavých, takže tvrzení nebyvá aktuální a nežřídka má obecnou platnost už i proto, že vlastního nositele děje, agens, není vždy možno zcela jednoznačně určit; je dán osobou mluvčeho, situací, kontextem. Také zde jsou rozdíly v tom, jak se jednotlivé realizace blíží k jednoznačně pasivním typům.

a) S reflexivem nedokonavého slovesa. Věty, jež se zřetelem k uvedeným mimojazykovým okolnostem nelze považovat za věty se zcela obecnou platností: *chovávalo sa prasad hromada Hal, kroje sa vyšřvalo Trn, sedlská sa tančřlo Blat, splácalo sa pomďřly, umořovalo sa dľuhy MBystř*. Obecnější platnost pouze vzhledem ke kontextu

je v těchto větách: *spješ sa držávalo moc svátky Sen, jedlo sa ty slépy a krupica nápo-sledy Lut, to sa dávalo pít obyčajne lípový čaj Lut.*

b) S reflexivem dokonavého slovesa: *sa vyšlo také rúže a ledaco Sen, to sa updlilo doma réš Din, k tem sa dalo šnúrka Hal, na to vřeteno sa natahlo cífka dřevjenná Hal.* Ne zcela jasný je případ *sa to (= len) přadlo potem, také korovrátky Luž.*

Podobně jako u aktivních vazeb i zde je možno ověřovat pasivní povahu těchto vět porovnáním s větami s obecným podmětem, jejichž význam je zřetelně činný: *chvojí móže aj po chvilkách dupkal Luž, pagáčky musí jezď ešče tepté, s kamen ValPol.*

Oba uvedené větné typy by bylo možno charakterizovat menší formální vázaností substantiva a slovesa v tom slova smyslu, jak se dnes běžně chápe. Odchytky od dnešního běžného užívání těchto spojení, kdy sloveso respektuje co do rodu a čísla substantivum, u kterého stojí, existují, ale liší se od našich popsaných typů. Tak např. J. Ružička ve výkladu substantivního kvantitativního přívlastku uvádí, že o tento přívlastek jde právě tehdy, nevyžaduje-li se shoda přísudkového slovesa,⁸ a uvádí příklady: *dotu sa strúsilo hrst maziva.* Druhý případ *tisický vojakov umierali na pláňach* je blízký českým typům spisovným i nářečním, kdy u substantiva, u kterého se neudává určitý počet, množství, anebo přímo u substantiva s kvantitativním přívlastkem stojí slovesný tvar se zakončením neutra (např. *několik mužů šlo*). Obdobné případy známe z polštiny: *trzy piękne córky bylo nas u matki, dwu chłopców przyszło.*⁹ Je však třeba říci, že jsou tyto případy omezeny na jisté podmínky a že se vyskytují poměrně málo, a i to jen ve více méně ustálených spojeních.

Přesná obdoba obou našich zmíněných případů, totiž užití jednotného (= neshodného) neutrálního sponavého slovesa s nominativem substantiva a jednotného (= neshodného) neutrálního reflexiva s nominativem substantiva v této platnosti pravděpodobně mimo archaickou oblast východomoravskou v našich nářečích existuje jen ojediněle. Nezmiňují se o nich autoři nářečních monografií českých ani jiných slovanských, nenajdeme pro ně doklady ani v souvislých nářečních ukázkách těchto monografií, ani v jiných nářečních textech, a to opět ani v českých, ani v jiných slovanských. Tato skutečnost překvapuje tím více, že se oba typy vyskytují v uvedené oblasti poměrně často a nejsou vázány ani na jistá schémata situační, ani promluvová. Máme tedy co dělat s jevem poměrně živým, který asi nelze považovat za ojedinělý zbytkový jev. Pravděpodobně tu nezůstává bez vlivu ani okolnost, že jsou obě uvedena znění blízká jiným typům nedodržování větné vázanosti, jak jsou známy ze staršího jazyka. Nedá se snad ani vystačit s takovým odůvodněním tohoto jevu, jež vidí jediný nebo aspoň podstatný důvod k užívání těchto spojení v aditivním připojování jmenné části. Že nejde zcela o stylizační neumělost nebo nejasnost, pokud jde o další průběh věty, nejpřesvědčivěji dokazují časté věty, v nichž je na prvním místě substantivum, za nímž následuje sloveso, které nerespektuje rod a číslo podstatného jména a zachovává si svou jednotnou neutrální podobu. Pravděpodobně tu jde o jev starý, který za dnešního stavu jazyka již nemá oporu ani v jeho podobě spisovné, ani v jiném nářečí. Tím záslušnější a cennější by bylo zkoumání historického materiálu, který by poskytl pevnější základ i pro výklad dvou uvedených typů, jež nám v dnešní podobě představují vlastně pouze jakési střední stadium: známe je jako výsledek jistého procesu v historickém vývoji jazyka až do dnešní doby a jeho výchozí podobu pro další vývoj jazyka do budoucna. Jen odhalením těchto souvislostí by bylo možno začlenit tyto dva větné typy do systému jazykové struktury a určit jejich místo v syntaxi východomoravských nářečí.

UKÁZKA NÁŘEČÍ

O svém mládí vypravuje Josef Řezníček ze Seninky u Vsetína (narozený r. 1883).

To byl barág dřevjenný, okna byly tři, ale málo vječí jak to hle (jedna tabulka v okně jeho nynějšího domu). Podlaha žádná, to bylo hlobená zem. Topění nebylo jak fčil, to bylo jak pec a na téj peci sme spávali fšeci třé. A šporáka nebyto. Namísto šporáka byl f kuchyni, kútek sa tom říkalo. To byl potem mñeděný kotel, oheň sa udelál, tam sa varily zemáky a s toho sira tá žinčica sa f tem kotle také (= varila). A ten kotel byl zavješený, to byl taký komín veliký. V izbje sa svítilo svjetídly, po valasky svjetídlo. To sme si nastrúhali sami z bukového dřeva, to náčiňi je na Fseťfne v múzeum. To byl můj trest. To musel u toho stát, to bylo taký roštepec, to sa postavilo do vody do škopka. To otpádało do toho. Depák, to tenkrát o petroleju nebyto slechu aňi dechu. Taťineg nedočkáł (nedočkal se zavedení elektriny). Do školy? To jesli sme šli dvakrát třikrát do školy za týdeň. Já sem mñěl sedum rokú, a pást pár volú. A mñěl sem deset rokú, to sem musel pást — deset kusú dobytky a mlačí bratr už pástl ty voly.

POZNÁMKY

¹ O důležitosti studia nářeční syntaxe pro poznání vývoje národního jazyka viz Frant. Trávníček, *Zásady monografického popisu jednolitivých slovanských lidových dialektů*. Čs. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, zvl. s. 212.

² Jan Chloupek, *Stavba věty a souvětí v archaických nářečích východomoravských*, sb. Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, s. 61 n.

³ Srov. Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého IV — Skladba*, Praha 1929, s. 139.

⁴ Ve spisovné konstrukci odpovídá podmětu: *Když už byl pokoj*.

⁵ Srov. Frant. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1949, s. 528; Frant. Kopecký, *Základy české skladby*, Praha 1958, s. 146; Vladimír Šmilauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947, s. 30.

Naprostu bez vlivu tato slova na celou větu nejsou; jakýsi vliv tato „zájmena“ na její konstrukci mít mohou.

⁶ Srov. Bohuslav Havránek, *Genera verbí v slovanských jazycích I*, Praha 1928, s. 14.

⁷ Jan Gebauer — Václav Ertl, *Mluvnice česká II*, 9. vyd. § 819—821, Frant. Trávníček, *Pasivum ve spisovné češtině*, Slovo a slovesnost 5, 1939, s. 13 n., Miloš Dokulil, *Morfologické kategorie pasiva ve spisovných jazycích severských ve srovnání se spisovnou češtinou*, Hrst studií a vzpomínek (Beerův sborník), Brno 1941, s. 77 n.

⁸ Jozef Ružička, *Osobitné typy dvojčlennej vety*, Slovenská reč 25, 1960, s. 82 n.

⁹ Zenon Klemensiewicz, *Zarys składni polskiej*, 2. vyd. Warszawa 1957, s. 32 n.

Seznam obcí, z nichž pocházejí jednotlivé doklady:

Bařiny (Bař), Biskupice (Bisk), Blatnice (Blat), Bohuslavice (Boh), Dinotice (Din), Halenkov (Hal), Jasenná (Jas), Kaňovice (Kaň), Kostelec u Gottwaldova (Kost), Lidečko (Lid), Lutonina (Lut), Lužná (Luž), Malá Bystřice (MBystř), Pržno (Prž), Seninka (Sen), Újezdec (Új), Vsetín (Vs).

ВОСТОЧНОМОРАВСКИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ТИПА *bylo vdolky*

В архаической части восточноморавских (моравскословацких) говоров попадаются два типа предложений, не имеющие аналогий ни в литературном языке, ни в других говорах. Первый тип — это одноставное предложение со связочно-именным сказуемым в 3-ем лице ед. ч. Глагол имеет форму среднего рода безотносительно к роду или числу именной части сказуемого. Именная часть охватывает разнообразные семантические сферы, и целое характеризуется определенной синтаксической функцией. В другом типе рядом с именной частью находится 3-ье лицо ед. ч. возвратного глагола, опять в форме среднего рода. Эта средняя форма возвратного глагола по своему содержанию выполняет в предложении различные семантические функции, в особенности активную или пассивную. Известный переход между связочно-именными предложениями и предложениями с полнознаменательным глаголом образуют предложения с глаголом *přišlo*, который стоит на месте других полнознаменательных глаголов и выражает, собственно, лишь наступление определенного действия, а не само действие. Всем этим формам свойственна в качестве общего признака форма среднего рода глагола, так что здесь налицо меньшая степень формальной связи существительного и глагола. В названной диалектной области подобные предложения встречаются относительно часто, не будучи обусловлены ни языковыми, ни ситуативными схемами. Главная причина, вызывающая употребление средней формы глагола, не кроется, вероятно, ни только в присоединительной связи, ни в неясной перспективе предложения в мысли говорящего. Здесь мы имеем дело, по-видимому, с древним явлением, дошедшим до нас только в этом диалекте. Исследование исторического материала могло бы пролить больше света и на этот вопрос.

Перевел Р. Мразек